

MAKTAB O'QUVCHILARIDA GADJETLARGA QARAMLIKNING IJTIMOIY-PSIXOLOGIK ASPEKTLARI

Nabiyeva Sarvinoz Botirovna

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti

1-bosqich magistranti

+998 33-607-77-11

Annotatsiya

Mazkur maqolada maktab o'quvchilarida gadjetlarga qaramlikning ijtimoiy-psixologik aspektlari ko'rib chiqilgan. Tadqiqotda referent guruh bosimi, ijtimoiy taqqoslash mexanizmi, tengdoshlar o'rtasidagi virtual raqobat va guruh konformizmi kabi omillarning raqamli addiksiya shakllanishidagi o'rni ochib berilgan. G. Tarde, L. Festinger va M. Sheriff nazariyalari asosida o'quvchining ijtimoiy muhitga moslashuvi va raqamli qaramlik o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilingan. Maqolaning yakunida maktab muhitida ijtimoiy-psixologik profilaktika choralari joriy etish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan.

Kalit so'z'lar: maktab o'quvchisi, gadjetlarga qaramlik, ijtimoiy-psixologik aspekt, referent guruh, ijtimoiy taqqoslash, konformizm, raqamli addiksiya, tengdoshlar bosimi, virtual muloqot, psixologik profilaktika.

Аннотация

В данной статье рассматриваются социально-психологические аспекты гаджетозависимости у школьников. В исследовании раскрывается роль давления референтной группы, механизма социального сравнения, виртуальной конкуренции среди сверстников и группового конформизма в формировании цифровой аддикции. На основе теорий Г. Тарда, Л. Фестингера и М. Шерифа анализируется взаимосвязь между социальной адаптацией учащегося и цифровой зависимостью. В заключении статьи даны практические рекомендации по внедрению мер социально-психологической профилактики в школьной среде.

Ключевые слова: школьник, гаджетозависимость, социально-психологический аспект, референтная группа, социальное сравнение, конформизм, цифровая аддикция, давление сверстников, виртуальное общение, психологическая профилактика.

Abstract

This article examines the socio-psychological aspects of gadget addiction among schoolchildren. The study reveals the role of reference group pressure, the mechanism of social comparison, virtual competition among peers, and group conformity in the formation of digital addiction. Based on the theories of G. Tarde, L. Festinger, and M. Sherif, the relationship between a student's social adaptation and digital dependency is analyzed. The article concludes with practical recommendations for implementing socio-psychological prevention measures in the school environment.

Keywords: schoolchild, gadget addiction, socio-psychological aspect, reference group, social comparison, conformism, digital addiction, peer pressure, virtual communication, psychological prevention.

Insonning ijtimoiy mavjudot ekanligi va uning munosabatlarga bo'l'gan tug'ma ehtiyoji zamonaviy raqamli davrda yangicha mazmun kasb etmoqda. Maktab o'quvchilari uchun ijtimoiy muhit — sinf jamoasi, do'stlik doirasi, maktab madaniyati — shaxsning shakllanishida hal qiluvchi o'r'in tutadi. Biroq bugungi kunda ushbu ijtimoiy maydon tobora ko'proq raqamli formatga ko'chib o'tmoqda va o'quvchi o'z ijtimoiy mavqeini, munosabatlarini va o'zligini asosan virtual platformalar orqali ifodalay boshladi [2]. Ushbu jarayon gadjetlarga qaramlikning shakllanishida ijtimoiy-psixologik omillarni birinchi o'r'inga olib chiqmoqda.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, gadjetlarga qaramlikning ko'pchilik holatlari yakka shaxsning irodaviy zaifligi yoki biologik moyilligidan emas, balki ijtimoiy bosim, guruh normalari va tengdoshlar bilan o'zaro ta'sirining noto'g'ri shakllanishidan kelib chiqadi [4]. Shu bois, mazkur muammoni yolg'izgina biologik yoki oilaviy omillar prizmasidan

emas, balki ijtimoiy-psixologik aspektlari nuqtai nazaridan tahlil qilish zamonaviy psixologiyaning dolzarb vazifasi hisoblanadi.

Guruh normalari va konformizm: raqamli qaramlikning ijtimoiy mexanizmi

Frantsuz sotsiologi G. Tardening taqlid nazariyasiga ko'ra, inson o'z atrofida qilayotgan xulq-atvorini, qadriyatlarini va odatlarini ongli yoki ongsiz ravishda takrorlashga moyil [1]. Zamonaviy maktab muhitida bu qonuniyat o'zining yangi — raqamli — ko'rinishida namoyon bo'l'moqda. Sinfdoshlarining barchasi ma'lum bir o'yin o'ynayotgan, muayyan ijtimoiy tarmoqda faol bo'l'gan yoki kechasi soatlab video ko'rayotgan bo'l'sa, bu xulq-atvor asta-sekin guruh normasiga aylanadi. Bunday sharoitda gadjetdan kam foydalanuvchi o'quvchi o'z'ini guruhdan ajralib qolgan deb his qila boshlaydi va konformizm mexanizmi ishga tushadi.

M. Sheriff tomonidan tadqiq qilingan guruh normalari nazariyasi bu jarayonni yanada aniq tushuntiradi: guruh a'z'osi o'z xatti-harakatini guruh me'yorlariga moslashtirganda psixologik qulaylik his qiladi, aksincha bo'l'sa noqo'l'ullik va tashvish paydo bo'l'adi [5]. Katta sinf o'quvchisini misol tariqasida oladigan bo'l'sak: agarda uning referent guruhi kechasi soat 12 gacha guruh chatida faol bo'l'sa, u ham xuddi shunday qilishga majbur his qiladi. Bu yerda qaramlikning harakatlantiruvchi kuchi irodasizlik emas, balki ijtimoiy mansublik ehtiyojidir.

Ijtimoiy taqqoslash nazariyasi va virtual tasdiqlash ehtiyoji

L. Festingerning ijtimoiy taqqoslash nazariyasi gadjetlarga qaramlikning yana bir muhim ijtimoiy-psixologik mexanizmini ochib beradi [3]. Ijtimoiy tarmoqlarda o'quvchilar o'zlarining real hayotini boshqalarning to'r'ab chiqilgan virtual hayoti bilan doimo taqqoslab boradi. Boshqaning baxtiyor tatil fotosuratlarini, yuqori ball olgan sertifikatlarini yoki ko'plab layk to'plagan postlari o'quvchida o'zining etarli emasligini his qildiradi. Bu hissiyot psixologiyada “social comparison anxiety” — ijtimoiy taqqoslash tashvishi deb atalib, o'quvchini platforma bilan muloqotni uzmaslikka, o'z'ini ko'proq namoyon qilishga va virtual tasdiqlanishga intilishga undaydi.

Ijtimoiy taqqoslash mexanizmi ayniqsa o'smirlik davrida keskin kuchayadi, chunki bu davr o'z qiymatini boshqalarning baholashi orqali o'l'chash tendensiyasi bilan xarakterlanadi. Natijada o'quvchi o'z postiga tushgan layklar sonini har soatda tekshiradi, o'z'ini tengdoshlaridan orqada qolgan deb his qilsa, yangi kontent yuklashga shoshiladi — va bu spiral tobora chuqurlashib boradi.

Virtual muloqotning real munosabatlarni siqib chiqarishi

Gadjetlarga qaramlikning uchinchi muhim ijtimoiy-psixologik ko'rinishi — bu virtual muloqotning real shaxslararo munosabatlarni siqib chiqarishi jarayonidir. Psixologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, virtual muloqot real munosabatlarga xos bo'l'gan murakkablikdan, ziddiyatlardan va mas'uliyatdan xoli bo'l'ganligi sababli ko'plab o'quvchilar uchun qulayroq muqobil sifatida qabul qilinadi [2]. Smaylik yuborish bilan haqiqiy his-tuyg'uni ifodalash o'rtasidagi farq, klaviatura orqali uzr so'rash bilan yuzma-yuz kechirim so'rash o'rtasidagi psixologik masofa — bularning hammasi o'quvchini haqiqiy ijtimoiy ko'nikmalardan uzoqlashtirib qo'yadi.

Bunday o'quvchilar guruh loyihasida hamkorlik qilish, muammoli vaziyatda murosaga kelish yoki his-tuyg'ularini og'z'aki ifodalash kabi real ijtimoiy vazifalarda qiyinchilikka duch keladi. Vaqt o'tishi bilan bu qiyinchilik ularni yana virtual muhitga qaytishga undaydi — va shunday qilib raqamli qaramlikning ijtimoiy halqasi yopiladi.

Maktab muhitining ijtimoiy-psixologik iqlimi va raqamli qaramlik

Maktab muhiti gadjetlarga qaramlik shakllanishida alohida ijtimoiy-psixologik kontekst vazifasini o'ta'di. Bir tomondan, o'qituvchilar va maktab ma'muriyatining qat'iy taqiqlari o'quvchida reaktans — taqiqlangan narsaga qarama-qarshi jalb bo'l'ish — psixologik hodisasini yuzaga keltiradi [4]. Boshqa tomondan, o'quv jarayonining monotonligi va dars mazmunining o'quvchi hayotiga bog'liq emasligi uni raqamli stimullar orqali intellektual qiziqishini qondirishga undaydi.

O'qituvchining bir xil uslubda o'tkazilgan dars soatida o'quvchining gadjetga murojaat qilishi ko'pincha tarbiyaviy muammo emas, balki kognitiv stimullarga bo'l'gan

psixologik ehtiyojning qondirilmagan holatidir. Maktab psixologlarining kuzatishlari shuni ko'rsatadiki, o'quvchi interaktiv, loyihaviy yoki muammoga asoslangan o'qitish sharoitida gadjetga intilishni sezilarli darajada kamaytirib, darsga ishtiyoqni oshirishi mumkin.

Xulosa

Maktab o'quvchilarida gadjetlarga qaramlikning ijtimoiy-psixologik aspektlari tahlili shuni ko'rsatadiki, bu muammoning ildizlari shaxsning biologik tuzilishida emas, ko'proq guruh normalari, tengdoshlar bosimi, ijtimoiy taqqoslash mexanizmi va maktab muhitining psixologik iqlimida yashiringan. Referent guruhning ta'siri, virtual muloqotning real munosabatlarni siqib chiqarishi va maktab o'quv jarayonining motivatsion zaifligi — bularning hammasi birgalikda raqamli qaramlikni kuchaytiruvchi ijtimoiy maydon yaratadi.

Muammoni hal etishda quyidagi choralar samarali hisoblanadi: birinchidan, maktab muhitida ijtimoiy-psixologik qo'l'lash guruhlarini tashkil etish va o'quvchilarda real ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish; ikkinchidan, tengdoshlar o'rtasidagi sog'lom raqobat va hamkorlik madaniyatini shakllantirish; uchinchidan, o'qituvchilarni zamonaviy o'qitish metodlari bilan qurollantirib, dars jarayonini kognitiv jihatdan qiziqarli qilish. Faqat ijtimoiy muhitni o'z'gartirish orqali o'quvchining gadjetga murojaat qilish zaruratini kamaytirish — ya'ni psixologik ehtiyojlarini real hayotda qondirishiga imkon berish — mumkin bo'l'adi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tarde G. The Laws of Imitation. New York: Henry Holt and Company, 1903.
2. Karimova V.M. Shaxs psixologiyasi. Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
3. Festinger L. A Theory of Social Comparison Processes. Human Relations, 1954, 7(2), 117–140.
4. Mavlonova R., Rahmonqulova N. Yosh davrlari psixologiyasi. Toshkent: Sharq, 2016.
5. Sherif M. The Psychology of Social Norms. New York: Harper, 1936.